

Santrauka

Pagalbos savanoriškai grįžti terminas nėra vartojamas Lietuvos teisės aktuose ar kituose valstybės institucijų norminiuose dokumentuose. Pagalbos savanoriškai grįžti teikimas nėra paskirtas ministerijos ar kitos valstybinės institucijos kompetencijai. Lietuvos Vyriausybė šios pagalbos teikimą yra palikusi nevyriausybiniam sektoriui. Lietuvoje pagalbą savanoriškai grįžti nuo 1998 metų teikia Tarptautinės migracijos organizacijos (TMO) Vilniaus biuras¹. Pagalba teikiama pagal esamus projektus, o nuo 2005 metų išimtinai iš Europos Sąjungos (ES) lėšų. TMO Vilniaus biuras yra vienintelė organizacija, teikianti tokią pagalbą Lietuvoje.

Kadangi savanoriško grįžimo pagalba teikiama pagal projektus, todėl ir jos prieinamumas bei tikslinės grupės priklauso nuo esamo projekto. Keičiantis projektams, keičiasi ir tikslinės grupės. Projektų finansavimas nėra stabilus, todėl atsiranda tarpsnių, kai tokia pagalba apskritai neteikiama. Analizuojamu laikotarpiu (2004–2009 metais) Lietuvoje pagalba savanoriškai grįžti nebuvo teikiama visus 2004 metus, 2006-ųjų sausio–rugpjūčio mėnesiais ir 2009 metais. Toks fragmentiškas finansavimas neleidžia suformuoti pagalbos savanoriškai grįžti sistemos, nėra užtikrinamas tęstinumas. Tikėtina, kad situacija keisis nuo 2010 metų, pradėjus įgyvendinti Europos grąžinimo fondo (EGF) metines programas.

Savanoriško grįžimo programų projektų finansavimas susijęs ir su tikslinių grupių nepastovumu. Pavyzdžiui, 1998–2002 metais savanoriško grįžimo pagalba galėjo pasinaudoti Lietuvoje neteisėtai esantys migrantai, 2005–2008 metais šia pagalba galėjo naudotis tik prieglobsčio prašytojai ir teisėtai Lietuvoje esantys užsieniečiai pagal Europos pabėgėlių fondo (EPF) programą. Nuo 2010 metų EGF metinė programa įtraukia tiek legaliai šalyje esančius asmenis (besinaudojančius tarptautine apsauga bei prieglobsčio prašytojus), tiek tuos, kuriems nebeliko pagrindo teisėtai būti šalyje ir kurie yra gavę įpareigojimą išvykti.

Per 2005–2008 metus iš Lietuvos išvyko 65 migrantai, pasinaudoję pagalba savanoriškai grįžti. Per tą patį laikotarpį (2005–2008 metus) prievarta išsiųsti buvo 608 užsieniečiai. Toks didelis skirtumas tarp savanoriškai ir priverstinai išvykusiųjų paaiškinamas tikslinių grupių siaurumu bei susiklosčiusia praktika, kad dažniausiai į TMO Vilniaus biurą buvo kreipiamasi pagalbos esant sudėtingiems grįžimams, t. y. kai migrantai grįždavo į tolimas šalis (Nigerija, Pakistanas, Gruzija, Vietnamas).

Per 2005–2008 metus daugiausia (per 40 proc.) grįžtančiųjų buvo Rusijos Federacijos piliečiai (čečėnų tautybės). Dėl susiklosčiusios politinės padėties jie pateikdavo daugiausia prašymų suteikti prieglobstį. Jiems buvo suteikiama papildoma apsauga. Pasibaigus integracijos programai, dalis asmenų pareiškėdavo norą savanoriškai grįžti į savo šalį.

¹ Kadangi TMO Vilniaus biuras yra vienintelė institucija Lietuvoje, teikianti pagalbą savanoriškai grįžti, tai šioje studijoje, kai kalbama apie TMO vykdomą veiklą, taip pat turima omenyje visa Lietuvoje egzistuojanti savanoriško grįžimo sistema.

Iki 2010 metų pagalba savanoriškai grįžti apėmė tik migrantų konsultavimą, dokumentų tvarkymą, kelionės ir tranzito organizavimą bei pirmųjų išlaidų nuvykus padengimą. Nuo 2010-ųjų, pagal EGF metinę programą, numatyta vykdyti ir bandomuosius reintegracijos projektus Moldovoje ir Gruzijoje. Nors daugiausia asmenų savanoriškai grįžti nori į Rusijos Federaciją (Čečėniją), tačiau dėl techninių sunkumų reintegracijos pagalba Čečėnijoje 2010 metais nebus teikiama.

Savanoriškas grįžimas valstybei naudingas, nes yra greitas, lankstus, patvarus, nedidelių sąnaudų bei šiuo atveju mažiau apkraunamos prieglobsčio suteikimo bei gražinimo sistemos. Migrantui savanoriškas grįžimas naudingas dėl šių priežasčių: tai yra humaniškas procesas, kai daug dėmesio skiriama žmogaus teisėms, pagalba suteikiama operatyviai ir atsižvelgiant į migranto poreikius bei užtikrinant jo saugumą.

Galima išskirti šias **pagrindines kliūtis** įgyvendinant savanoriško grįžimo projektus:

- Projektų finansavimo ribotumas / fragmentiškumas. Dėl projektų finansavimo ir programavimo atsiranda laikotarpių, kai savanoriško grįžimo pagalba nėra teikiama. Norint sukurti stabilią grįžimų sistemą ir įgyti migrantų pasitikėjimą, būtina užtikrinti, kad pagalba būtų teikiama be pertrūkių. Pertrūkių atvejais turėtų būti dengiama iš valstybės lėšų.
Projektų fragmentiškumas neigiamai veikė visą savanoriško grįžimo procesą ir neleido sukurti ilgalaikės gerai funkcionuojančios savanoriškų grįžimų sistemos.
- Tikslinių grupių ribotumas. Projektuose numatytos tikslinės grupės ne visada atitinka tam tikros šalies specifiką. Iš nacionalinių lėšų turėtų būti finansuojami savanoriški grįžimai tų migrantų, kurie nepatenka į europinių projektų programas, bet kurių savanorišku išvykimu yra suinteresuota valstybė.
- Lietuvoje nėra sukurta savanoriško grįžimo sistema. Nėra teisinio dokumento, kuris aiškiai reglamentuotų savanorišką grįžimą, apibrėžtų valstybinių ir grįžimus vykdančių organizacijų bendradarbiavimą bei kompetencijos ribas. Šiuo metu toks susitarimas dėl bendradarbiavimo yra pradėtas rengti.
- Kelionių organizavimas. Savanoriškai grįžtantys migrantai negali grįžti per kitus Šengeno oro uostus, nes nėra bendros įpareigojimo išvykti formos, kuri būtų dokumentas, pripažįstamas kitų valstybių ir leidžiantis migrantui grįžti ir per kitus Šengeno oro uostus pagal susitarimą.
- Specifiniai atvejai (asmenys be pilietybės, kai nė viena valstybė nenori jų priimti).

Lietuvoje šie trūkumai išryškėjo iki pradėjus vykdyti ilgalaikę EGF programą. Tikėtina, kad ši programa išspręs kai kurias kylančias problemas. Tačiau taip pat tikėtina, kad gali būti išryškintos kitos probleminės sritys. Todėl būtų naudinga po 3–4 metų įvertinti projektus, vykdomus pagal EGF programą, visose šalyse.